

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ІНТОНАЦІЙНО-ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ ВОКАЛЬНО-ХОРОВОГО НАВЧАННЯ

Одним із ключових завдань сучасної музичної педагогіки є розробка нових методик, спрямованих на творчий розвиток учнів, виявлення їх індивідуальності, формування світогляду, естетичного ставлення до навколишнього світу засобами музично-творчої діяльності.

Основою розуміння і пізнання мистецтва музики є мислення дитини, що забезпечує глибину осягнення змісту художніх образів, розширює можливості усвідомлення художньої картини світу. Необхідність дослідження розвитку мислення у дітей молодшого шкільного віку сьогодні постає як гостро актуальна проблема сучасної музичної педагогіки.

Здатність людини мислити в образах створила таке унікальне явище, яке ми називаємо мистецтвом. Створення музичних образів вимагає від митця максимальної активізації образного мислення. В свою чергу, для того, щоб «зчитувати», «осягати» музичні образи, людина повинна також мати сформоване інтонаційно-образне мислення.

Мета статті – розглянути сутність та зміст феномена інтонаційно-образного мислення, визначити його компонентну структуру у контексті вокально-хорового навчання молодших школярів.

Однією із ключових категорій музичної педагогіки є мислення, що розглядається вченими (Б. Асаф'єв, В. Медушевський, О. Москаленко, Є. Назайкінський та ін.) потужним фактором саморозвитку особистості, основою пізнання і розуміння мистецтва. Вивчення музики потребує особливої активності пізнавальних процесів людини, що формують смислові установки на сприйняття та відтворення художніх образів музичних творів. В свою чергу, сприйняття та вивчення художніх образів музики потребує здатності до пізнання інтонаційної природи музичного мистецтва. Саме інтонаційно-образне мислення визначаємо однією із найважливіших форм пізнавального процесу у музичній діяльності, що орієнтує на розуміння та вивчення сутності музичних образів та розвиток комплексу музичних здібностей учнів для їх відтворення у власному музикуванні.

Мислення, як активний пізнавальний процес, особливо інтенсивно розвивається у молодшому шкільному віці. Психологами (Л. Виготський, В. Давидов, С. Максименко, В. Моляко, В. Поліщук, С. Рубінштейн, О. Скрипченко та ін.) доведено, що молодший шкільний вік є сенситивним для формування мислення як основи пізнавальної діяльності, що відокремлюється від сприймання і спирається на розвиток рефлексивних механізмів психіки дитини. Навчання стає провідною діяльністю

молодшого школяра і має великі резерви формування мислення.

Проблема вокально-хорового навчання молодших школярів досліджувалася в працях провідних музичних педагогів, таких як: Н. Тевлина, Н. Черноіваненко, Л. Дмитрієва, О. Апраксиной, Л. Безбородова, Г. Стулова, Л. Хлебнікова і багатьох інших. Вокально-хорове навчання завжди знаходилося у полі зору українських та китайських педагогів-практиків. Досить детально розглянуті питання історії становлення вокально-хорової методики (О. Апраксина, С. Багадуров, Ю. Барсов, С. Ільїн, І. Назаренко).

Важливе місце в музикознавчій і педагогічній літературі займає проблема музичного розвитку дітей молодшого шкільного віку в процесі навчання співу (Ю. Алієв, Т. Беркман, Н. Ветлугіна, А. Зіміна і ін.). Роботи Е. Алмазова, І. Левідова, В. Морозова присвячені питанням якості співацького голосу дітей, особливостей його звучання. Розкриваючи потенціал музичного мистецтва, як частини загальної культури школярів, автори обґрунтовують хорову форму співацької діяльності і приділяють недостатньо уваги формуванню інтонаційно-образного мислення молодших школярів в процесі вокально-хорових занять – особливо складних як у фізіологічному, так і в емоційному відношенні.

Визначаючи підходи до вирішення педагогічних проблем організації процесу вокально-хорового навчання, направленого на співацький розвиток школярів, необхідно встановити базисні орієнтири і поняття, які слід враховувати в дослідженні: розвиток, здібності, навчання, діяльність, психофізична природа співацької діяльності.

Спів як основний засіб музичного виховання дітей, виокремлюючи два основних підходи до розробки теоретико-методологічних основ розвитку вокальних умінь у молодших школярів як складової їх музичної культури, при цьому акцентуючи увагу на використанні музики як ефективного засобу розвитку музично-творчих здібностей, уяви, емпатії, фантазії, інтуїції, що складають основу формування інтонаційно-образного мислення.

Для нашого дослідження важлива думка Дж. Локка про те, що успіх навчання залежить від індивідуальних, природних здібностей школяра. При певних емоційних підйомах діти відкривають нові сторінки своєї індивідуальності, що так необхідні при формуванні інтонаційно-образного мислення та розвитку творчих здібностей особистості школяра [1].

На підставі цього ми визначаємо індивідуальні природні здібності школярів – музичний слух, голос, відчуття ритму тощо, що мають велике значення для формування інтонаційних знань, умінь і навичок та складають основу інтонаційно-образного мислення.

Для характеристики прояву інтонаційно-образного мислення молодших школярів у процесі вокально-хорового навчання необхідним є визначення структурних компонентів означеного феномена.

Зважаючи на те, що інтонаційно-образне мислення молодших школярів обумовлюється функціональним комплексом музичних здібностей (музичний слух, ритм, сприйняття, пам'ять а ін.), які потребують

спеціального розвитку, вважаємо за необхідне виокремлення *мотиваційного* компоненту, в основі якого є особистісне сприймання музичного матеріалу.

Мотиваційна сфера – ядро особистості, що включає систему мотивів (мотивацію) у їх супідрядному взаємозв'язку (ієрархії). Мотиви виражають сутність особистості, забезпечують її взаємодію з оточуючим середовищем та соціальними умовами.

Проблему мотивації навчальної діяльності глибоко й всебічно досліджено у психологічній літературі (Л. Божович, Л. Виготський, В. Поліщук та ін). Мотивація включає потреби здійснювати певну навчально-пізнавальну діяльність, інтереси, прагнення.

Великого значення у формуванні інтонаційно-образного мислення мають пізнавальні інтереси як група мотивів, що пов'язана зі змістом і процесом вокально-хорового навчання й орієнтована на опанування способами означеної музично-творчої діяльності. Розвиток цих мотивів зумовлений впливом двох чинників: по-перше, рівнем розвитку пізнавальної потреби, з якою дитина приходить до школи, по-друге, – рівнем змісту й організації вокально-хорового навчання. В основі розвитку пізнавальних інтересів перебуває пізнавальна потреба, яка є похідною від потреби у зовнішніх враженнях та активності центральної нервової системи. Таке психічне явище є суто індивідуальним і вродженим утворенням, яке проявляється вже в ранньому віці. В одних дітей воно дуже яскраво виражене як підвищена активність по освоюванню довкілля, як пристрасть до запитань і вправ у порівнянні, а інші діти, навпаки, демонструють інтелектуальну пасивність і від'ємне ставлення до розумової роботи. Зрозуміло, що до початку шкільного навчання зміст пізнавальної потреби становлять переважно побутові, а не музичні знання.

Велику увагу дослідженню активуючого впливу пізнавальних потреб учнів, які виникають у процесі їхньої навчальної діяльності, приділяв С. Рубінштейн. Він пропонував розрізняти інтерес до предмета й інтерес до процесу вивчення його. Як основні він виділяв такі види пізнавальної мотивації учіння:

1. Безпосередній інтерес до самого змісту предмета, дійсності, яка в ньому відображається. Його прояви бувають у певних випадках доволі сильними й стійкими.

2. Інтерес, викликаний характером розумової діяльності, якої потребує засвоєння предмета.

3. Інтерес, зумовлений відповідністю нахилів учня до того, що вивчається. Як наслідок, певні дисципліни легко засвоюються, а успіхи в навчанні створюють додаткову мотивацію учіння.

4. Визначений інтерес до предмета, пов'язаного певним чином з обраною майбутньою практичною діяльністю [2].

Вчені-психологи (Л. Божович, С. Рубінштейн та ін.) наголошують на важливості розрізняти інтерес до пізнання (суто пізнавальний інтерес) та інтерес до певної діяльності (у нашому дослідженні визначаємо вокально-

хорову діяльність). Так, за даними досліджень психологів, учні молодших класів часто демонструють позитивне емоційне ставлення до діяльності учіння. Але це – інтерес до процесуальної, а не змістової сторони навчальної діяльності. Такий інтерес у поєднанні з цікавим подаванням навчального матеріалу виступає передумовою формування дійсного пізнавального інтересу.

Таким чином, на основі вищезазначеного матеріалу, визначаємо першочерговим компонентом прояву інтонаційно-образного мислення молодих школярів у процесі вокально-хорового навчання – *мотиваційний*, який характеризується наявністю пізнавального інтересу до музичної діяльності, прагненням пізнавати художні образи музичних творів, бажанням оволодівати навичками вокально-хорової роботи.

Важливим компонентом інтонаційно-образного мислення визначаємо *когнітивний*, що характеризує сукупність спеціальних музичних знань та практичного досвіду музичної діяльності. Когнітивний компонент інтонаційно-образного мислення орієнтує на осмислення змісту художніх образів музики, пізнання природи музичного мистецтва. Когнітивний компонент виконує функцію набуття системи знань, розвитку пізнавальних інтересів, пізнавальних здібностей, пізнавальної активності, розумової діяльності у процесі вокально-хорового навчання.

Процес інтонаційно-образного мислення молодших школярів характеризує *емоційність* пізнавальної діяльності. Саме у молодшому шкільному віці відбувається активний розвиток емоційної сфери дитини.

Досліджуючи емоційний розвиток учнів молодшого шкільного віку, Л. С. Виготський, О. В. Запорожець, Д. Б. Ельконін, Г. С. Костюк, П. М. Якобсон та інші психологи розкрили якісно нові особливості емоційної сфери: втрату дитячої безпосередності (дитина починає усвідомлювати зміст почуттів, її переживання набувають смислу, вони узагальнюються, формується логіка почуттів); підвищену чутливість, здатність глибоко й болісно переживати; емоційну нестійкість; розвиток уміння володіти своїми почуттями; появу рефлексії. У процесі забезпечення емоційності навчання молодших школярів необхідно враховувати особливості сформованості емоційної сфери дитини на даному етапі розвитку.

Ми розглядаємо емоційність інтонаційно-образного мислення як своєрідну спрямованість на активізацію внутрішніх сил дитини (потреб, мотивів, інтересів), формування у неї інтелектуальних почуттів, позитивного ставлення до музичної, зокрема вокально-хорової діяльності, розвитку бажання вчитися.

З позиції діяльнісної теорії навчання, важливою складовою інтонаційно-образного мислення є *діяльнісний* компонент.

Діяльність завжди супроводжує процес навчання. Діяльнісний підхід становить вихідну методологічну установку теорії навчання. Різні аспекти даного підходу розроблені в дослідженнях психологів і педагогів Л. С. Виготського, А. Н. Леонтьєва, С. А. Рубінштейна, В. В. Давидова, Н. Ф. Талізної та ін. З цих досліджень випливають такі положення:

- в діяльності не лише проявляється здібність учнів, а й в ній вони і створюються;
- при організації певного виду освітньої діяльності учнів формуються відповідні цьому виду здібності і якості особистості.

Ведучою діяльністю молодшого школяра стає навчання, що суттєво змінює мотиви його поведінки, що відкривають нові джерела розвитку пізнавальних і моральних сил.

Розглядаючи з таких позицій діяльнісний компонент інтонаційно-образного мислення молодших школярів у нашому дослідженні, можемо констатувати, що цей складник включає спрямованість на реалізацію навичок та вмінь вокально-хорової діяльності.

Вокально-хоровий спів, як і будь-який вид мистецтва, тільки в тому випадку буде мати художню цінність та активну силу, якщо він буде мати комплекс вокально-інтонаційних навичок (правильне інтонування, звукоутворення, дихання, дикція, ритмічність, виразність).

Як відзначають дослідники у області педагогіки та психології (П. Блонський, О. Зак, О. Запорожець, К. Платонов, В. Сластьонін та ін.), кожна певна діяльність потребує і певного комплексу вмінь.

У комплексі умінь, необхідних для виховання інтонаційно-образного мислення, ми виділили:

- уміння, спрямовані на творче сприйняття вокально-хорових творів;
- уміння, необхідні дитині для здійснення особистої вокально-інтонаційної діяльності;
- уміння, що зумовлюють вокально-технічне довершення голосової діяльності дитини.

Таким чином, розглядаючи інтонаційно-образне мислення як *складний інтегрований процес пізнавальної діяльності, що спрямований на усвідомлення художньо-образного змісту музичних творів та відтворення його у музичній діяльності*, вважаємо, що цілеспрямоване формування означеного феномена у процесі вокально-хорового навчання молодших школярів відкриває широкі можливості для створення ціннісних установок розвитку творчих здібностей учнів і веде до формування їх духовної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Локк Дж. Мысли о воспитании / Дж. Локк // Соч. : в 3 т. – М. : Мысль, 1988. – Т. 3. – С. 404–608.
2. Рубинштейн С. Л. О мышлении и путях его исследования / С. Л. Рубинштейн. – М. : изд-во АН СССР, 1958. – 147 с.
3. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей / Б. М. Теплов. – М. : АПН РСФСР, 1947. – 334 с.
4. Цыпин Г. М. Психология музыкальной деятельности: проблемы, суждения, мнения / Г. М. Цыпин. – М. : Интерпракс, 1994. – 373 с.